

KANT'IN BİLGİ ANLAYIŞI**[Kant's Understanding of Knowledge]**

Pınar Kaya Özçelik*

ÖZET

Kant, Aydınlanma geleneğinin en önemli filozoflarından biri olarak kabul edilmektedir. Kendi felsefesi içerisinde ampirizm ile rasyonalizm'i birleştirmeye çalışmış, bilginin evrensel, zorunlu ve genel-geçer olabilmesi için, hem akla hem deneye (deneyime) dayanması gerektiğini vurgulamıştır. Kant, bilginin sezgi ve kavramdan oluşan iki kaynağı olduğunu söyleyerek, sezgi ve kavramların tüm bilгимizin öğelerini oluşturduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Kant bilginin sınırlılığına dikkat çekmiş ve bu doğrultuda da metafiziği eleştirmiştir. Bu bağlamda Kant, *fenomenal* ve *numenal* dünya ayrımı yaparak, sadece fenomenler alanının bilgisine sahip olunabileceğini, *numen* alanının bilgisine ise asla sahip olunamayacağını ifade etmiştir. Böylelikle bilgi, Kant tarafından fenomenler alanıyla sınırlandırılmış ve bu doğrultuda da metafizik bir bilim olarak kabul edilmemiştir. Fenomenler alanının bilgisi hususunda ise, Kant kategoriler kavramını geliştirir. Kant'ın bilim anlayışında fenomenler alanı ile sınırlı tutulan bilgi, kategoriler aracılığıyla mümkün olmaktadır.

Anahtar Sözcükler: bilgi, fenomen, numen, a priori, a posteriori, kategoriler

ABSTRACT

Kant is known as one of the leading philosophers of the Age of Enlightenment. Kant tried to reconcile empiricism with rationalism. He emphasized that knowledge must be reasonable and based on experience. Kant stated that a knowledge has two sources; springing from sense and concept. He indicated that sense and concept establish our all knowledge. Moreover, he drew attention to the boundaries of the knowledge and he criticized traditional metaphysics in this

• (PhD) Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.
İletişim: pinarkayaozcelik@gmail.com

context. Within the light of this framework Kant, separating phenomena and noumena indicated that it is possible know merely phenomenon, not noumenon. Therefore, in Kant's point of view, knowledge is limited by the phenomenon and it is not a metaphysical science. As regards to phenomenal issues, Kant enhanced the concept of categories. In Kant's understanding of science, knowledge limited by phenomenal matters can be possible via categories.

Key Words: knowledge, phenomenon, noumenon, a priori, a posteriori, categories.

KANT'IN BİLGİ ANLAYIŞI

Immanuel Kant Aydınlanma felsefesinin en büyük düşünürü olarak kabul edilmektedir. Kant, Aydınlanma felsefesi içinde yer alan, bu felsefe içinde yetişen, bu felsefenin sorunlarını ele alıp işleyen ve bunları sonuna kadar götürüp sonunda da bu düşünceyi aşan bir filozof olarak nitelendirilmekte ve düşünce tarihi içerisinde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Çünkü, Kant, hem kendisine kadar ki düşüncenin bütün çizgilerini kendi felsefesinde toplamış hem de kendisinden sonraki düşünsel gelişmeyi belirgin bir biçimde etkileyerek, bu düşüncelere ciddi bir temel sağlamış ve felsefesi, farklı düşünsel gelişmelerin doğmasına katkıda bulunmuştur (Gökberk, 1990, s. 391).

West , Aydınlanmayı, 18. yüzyılın entelektüel ve kültürel hareketi olduğu kadar, felsefi hareketi olarak da kabul etmekte ve söz konusu bu hareketin Avrupa toplumunu (özellikle modern dönemin M.S. 1500'lü yıllardaki başlangıcından itibaren) dönüştürmekte olan olaylar ve gelişmeler dizisinin entelektüel alandaki doruk noktası olarak nitelendirmektedir.(West, 1998, s. 20) West'e göre, entelektüel bakımdan Aydınlanma ile birlikte özerk bilimsel, sanatsal ve ahlaki alanlar, dini dünya görüşünden ayrılmıştır. Aydınlanma ile birlikte Batı, ona göre, kendi düşüncesi, kurumları ve değerlerinin üstünlüğüne, tartışmasız olmasa dahi, güçlü bir inanç meydana getirmiş ve modern devletin doğuşu ve kapitalist bir pazar ekonomisinin yükselişi dâhil, belli sayıda modernleştirici gelişme sürecinin başarılı tamamlanışıyla iftihar etmiştir. Kant ise Aydınlanmayı şu şekilde tanımlar:

Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayış durumu ise, insanın kendi aklını bir başkasının kılavuzluğunu başvurmaksızın kullanamayışıdır. (Kant, 1984, s. 213).

Kant'a göre, Aydınlanma için özgürlükten başka bir şey gerekmez. (Kant, 1984, s. 215) Kendi aklının kitle önünde, kamuoyu önünde ve hizmetinde serbestçe ve açık bir biçimde kullanılması, her zaman özgürce olmalıdır ve yalnızca bu tutum, insanlara ışık ve aydınlanma getirebilir; buna

karşılık Kant, aklın özel olarak kullanılmasının, sınırlandırıldığını belirterek, bunun Aydınlanma için bir engel sayılmadığını da vurgulamaktadır.

Kendi aklını kamu hizmetinde kullanmaktan, bir kimsenin, örneğin bir bilginin bilgisini ya da düşüncesini yani aklını, onu izleyenlere, okuyanlara yararlı olacak bir biçimde sunmasını anlıyor;, aklın özel kullanılmasından da kişinin, kendi işi ve memuriyeti çerçevesinde, kendisine emanet edilen topluma ilişkin bir hizmeti ya da belirli bir görevi yerine getirmesi diye anlıyorum. (Kant, 1984,s. 216).

Kant'ın felsefesi, eleştirel felsefe olarak nitelendirilmektedir. Onun eleştirel felsefesi, yukarıda da değinildiği gibi, Aydınlanma düşüncesinin temel konularından bir çoğunu anlamlı bir biçimde bir araya getirdiği için, Avrupa felsefesinin daha sonraki gelişiminde esaslı bir rol oynadığı kabul edilmektedir (West, 1998, s. 32). Kant, rasyonalist bir felsefe geleneğinden gelmesi nedeniyle, hem söz konusu bu gelenekten ciddi anlamda etkilenmiş ve bu felsefenin bir takım öğelerini kendi felsefesine taşımış, hem de empirist gelenekten ciddi anlamda beslenmiş ve bu gelenek onun felsefesine ciddi katkılarda bulunmuştur. Özellikle İngiliz empiristlerinden olan Hume'dan önemli ölçüde etkilenmiş ve Hume'un kendisini dogmatik uykularından uyandırdığını, onun, kendi felsefesine kurgusal felsefe alanında bambaşka bir yön vermesine vesile olduğunu belirtmektedir (Kant, 1983, s. 8). Bu nedenle Kant, geniş anlamda etkilendiği bu iki geleneği, kendi eleştirel felsefesi içerisinde uzlaştırmaya ve bir sentezini yapmaya çalışır. Rasyonalizm ve empirizmin Kant tarafından gerçekleştirilen sentez girişiminde ve bu senteze tekabül eden, bir başka önemli fonksiyonel ayırım dikkati çekmektedir. *A priori* ve *a posteriori* bilgi ayrımı. Söz konusu bu ayırım, rasyonalizm ve empirizm geleneklerinin birbirlerinden ayrıldıkları sınır çizgisinde bulunup her iki geleneğe özgün karakteristik yapısını kazandırırken, hem de Kant tarafından gerçekleştirilecek olan sentezin ve Kant'ın kendi bilim felsefesini geliştirmede yapacağı önemli bir katkının da temelinde bulunmaktadır. Kant, *a priori* bilginin, deneyimden bağımsız olan bir bilgi türü olduğunu ifade ederken, bunun karşısında buna karşıt olarak *a posteriori* (görgül) bilginin deneyim yoluyla olanaklı olan bir bilgi türü olduğunu ifade etmektedir (Kant, 1993, s. 38).

Kant, rasyonalizm ve empirizm arasındaki sentez girişiminde, West'e göre, rasyonalistlerle bizim *a priori* bilebileceğimiz önemli doğrular olduğu konusunda uyuşur, fakat bu tür bir bilginin imkanı için rasyonalizm tarafından sağlanan herhangi bir açıklamadan daha uygun bir açıklama sağlamanın

yollarını arar. (West, 1998, s. 34) Kant, empiristlerle ise, bilginin büyük bir bölümünün tecrübeye dayandığı görüşünde uyuşur. West'in bu açıklamalarına paralel bir izahı da Thilly yapmaktadır. Thilly'e göre, Kant gerçek bilgiyi evrensel ve zorunlu bilgi olarak tanımlaması ve böyle bilginin fizikte ve matematikte- var olduğu konusunda ve evrensel-zorunlu gerçekliğin deneyimden türetilmeyeceği konusunda rasyonalistlerle; kendilerinde oldukları biçimiyle şeylerin bilgisini değil ama duyularımıza göründükleri biçimiyle fenomenlerin bilgisini, yani yalnızca deneyimlerimizi bilebileceğimiz ve bilginin temelini duyuların oluşturduğu konusunda empiristlerle aynı fikirdedir. (Thilly, 2000, s. 377) Kant'ın bu sentez girişiminde *a priori* ve *a posteriori* bilgi ayırımına denk düşen diğer bir ayırım da analitik ve *sentetik* önerme/yargı ayırımıdır. Bu ayırmadan faydalanarak Kant aynı zamanda bilginin doğası ile ilgili açıklamalarını geliştirmektedir.

Kant'a göre, içinde bir öznenin yüklemle ilişkisinin düşünüldüğü tüm yargılarda, öznenin yüklemle ilişkisi iki türde olanaklıdır. (Kant, 1993, s. 41; 1983, s. 14-15) İlk durumda yargı çözümsel, ikincisinde bileşimlidir. Çözümsel yargılar (analitik/olumlu yargılardır) içlerinde yüklemle özne ile bağlantısının özdeşlik yoluyla düşünüldüğü yargılardır; ama içlerinde bu bağlantının özdeşlik olmaksızın düşünüldüğü yargılar, bileşimli yargılar (sentetik) olarak adlandırılmalıdır. Kant, ilk olarak ifade edilen yargıların açıklayıcı (analitik) olduğunu ve bütün analitik yargıların çelişme ilkesine dayandığını ve onların malzeme olarak kullandıkları kavramların doğal yapıları gereği *a priori* bilgiler olduğunu belirtmektedir. Kant, ikincilerin ise, genişletici yargılar (sentetik) olarak adlandırılabilceğini, çünkü birincilerin yüklem yoluyla öznenin kavramına, bilginin içeriğine hiçbir şey eklemeyip tersine, onu yalnızca ayrıştırma yoluyla onda daha şimdiden düşünülmüş olan bileşen kavramlarına ayırdığını; buna karşılık ikincilerin ise, öznenin kavramına onda hiçbir yolla düşünülmemiş ve onun herhangi bir yolda ayrıştırılmasıyla çıkarılamayacak bir yüklem eklediğini yani kavrama bir şey ekleyerek, bilginin içeriğini genişlettiğini belirtmektedir. Kant, bu iki yargı (*analitik-sentetik*) arasında da bir sentez gerçekleştirir. Ona göre, bilginin evrensel, zorunlu ve genel-geçer olabilmesi için hem akla hem deneye (deneyime) dayanması gerekmektedir. Burada da empirizmle rasyonalizm arasında gerçekleştirilmeye çalışıldığı sentezin bir yansımasını bulmaktayız. Kant, bu iki gelenek arasında sentez kurma girişiminde önemli kavramsal ayrımlar yaparak ki bu ayrımlar söz konusu bu geleneklerin karakteristik özelliklerinde somutlaşır (*a priori/a posteriori*, *analitik/sentetik*) ve karşılıklı olarak birbirlerine tekabül eder, buradan bir sentez yaparak kendi

felsefesinin temel kavramlarını inşa eder. Kant'ın bu sentez girişimi sonucunda oluşturduğu ve kendi bilgi felsefesinin temel kavramlarından biri de *sentetik a priori* kavramıdır.

Rasyonalizm *a priori* bilgi *Analitik* yargı

Sentetik a priori

Empirizm *a posteriori* bilgi *Sentetik* yargı

Kant, tüm bilgimizin deneyim (deney) ile başladığı konusunda hiç kuşku olmadığını vurgulamakta; ama tüm bilgimizin deneyim ile başlamasına karşın, bundan bilginin tümünün de deneyimden doğduğu sonucunun çıkarılamayacağını da belirtmektedir. (Kant, 1993, s. 37-38; 1983, s. 44-45) Çünkü Kant'a göre, deney (deneyim) bize neyin var olduğunu ve nasıl olduğunu öğretir, ama zorunlu olarak başka türlü değil de neden öyle olması gerektiğini söyleyemez. Demek ki, deney kendi başına şeylerin yapısını hiçbir zaman öğretmez. Bu yüzden deney bilgiye hiçbir gerçek evrensellik veremez. Çünkü deney (deneyim), bilgimizin kendisi bile izlenimler yoluyla aldıklarımızın ve kendi bilgi yetimizin kendi içinden sağladıklarının bir bileşimidir. Evrensellik ve zorunluluğu, deneyimden bağımsız olan *a priori* bilgiler sağlarlar. Deneyim, yargılarına hiçbir zaman gerçek değil, ama yalnızca varsayımlı ve karşılaştırmalı evrensellik verebilir. Zorunluluk ve evrensellik *a priori* bilginin özeliğidir. Bilimsel bir bilgi bu nedenle hem *a priori* hem sentetik bilgiyi içermeli yani *sentetik a priori* olmalıdır. Kant'a göre gerçek bilgi evrensel ve zorunlu bilgidir (Kant, 1993, s. 47).

Kant'a göre, bilimsel bir bilgiye kesinlik, evrensellik ve zorunluluğu *a priori* bilgi sağlamasına karşın, deneyimin (deney) olanağı tüm *a priori* bilgilerimize nesnel olgusalılık (objektif geçerlilik) veren şeydir ve deneyim, fenomenler olarak objeler hakkındaki kavramlara dayanılarak oluşmuş

olan bir senteze (bireşime) dayanır. (Kant, 1993, s. 120) Kant'a göre, kavram olmadan bilgi asla meydana gelemezdi. Deney, kendi formunun dayandığı ilkeleri, yani fenomenlerin sentezindeki birliğin genel kurallarını, *a priori* olarak temelinde taşımaktadır. Öyleyse deneyim (deney), kendi olanağı içinde tüm başka bireşime (sentezlere) olgusalılık (nesnel geçerlilik) veren biricik bilgi türü olduğu için, *a priori* bilgi olarak da ancak genel olarak deneyimin bireşimli (*sentetik*) birliği için zorunlu olandan daha öte hiçbir şey kapsamaması nedeniyle, gerçeklik taşıyabilir yani nesneyle bağdaşabilir. *Sentetik* yargılar, *a priori* olarak şu şekilde mümkündür: Genel olarak deney imkânının koşulları aynı zamanda deney objelerinin imkânının koşullarıdır ve bu nedenle bir sentetik yargıda *a priori* olarak objektif geçerliliğe sahiptirler.

Böyle bir bireşim olmaksızın deneyim bir bilgi olmak yerine yalnızca algıların bir rapsodisi olur ki, baştan sona bağlantılı(olanaklı) bir bilincin kurallarının hiçbir bağlamına ve dolayısıyla tam algının aşkınsal ve zorunlu bilgisine uymaz. Öyleyse deneyimin temelinde biçiminin *a priori* ilkeleri, görüngülerin bireşimindeki evrensel birlik kuralları yatar ki, deneyimin zorunlu koşulları olarak, giderek onun olanağının kendisi olarak, bunların nesnel olgusalılıkları deneyimde her zaman gösterilebilir. Bu ilişkinin dışında *sentetik a priori* önermeler bütünüyle olanaksızdır, çünkü kavramlarının bireşimli birliğinin nesnel olgusalılık sergileyebilmesini sağlayacak hiçbir nesnelere yoktur. Tüm bireşimli yargıların en yüksek ilkesi öyleyse şudur: Her nesne olanaklı bir deneyimde sezginin çoklusunun bireşimli birliğinin zorunlu koşulları altında durur. Deneyimin olanağının koşulları aynı zamanda deneyimin nesnelere olanaklılığının da koşullarıdır. (Kant, 1993, s. 120).

Cassirer, Kant'ın felsefesinde deney kavramını bize açık kılan ve belirleyen şeylerin, bağlantı kurmadaki zorunluluk ve objektif yasaların ön gelmesi olduğunu belirtmektedir.(Cassirer, 1996, s. 183) Cassirer, burada Kant'ın gerçekleştirdiği düşünme tarzı devriminin karakteristiğinin ortaya çıktığını belirtmektedir. Cassirer'e göre, Kant'a kadar zorunluluk, objelerin içinde temelini bulan bir şey olarak geçerli kılınırken ve objelerde içkin bir özellik sayılarak objelerden bilgi düzlemine taşınırken; Kant'ın felsefesiyle birlikte, şimdi tam tersine, zorunluluk artık bilgide bir özellik olarak görülmekte ve bizzat bilgideki bir ilksel zorunluluktan hareketle bir obje fikrinin (ide) söz konusu olabileceği belirtilmektedir. Zorunluluk, Kant'a göre, deney objesini tasarlama tarzımızdan birisidir ve 'böyle bir sentez, zorunluluğun ifade ettiği şeyden başka hiçbir şey değildir. Cassirer, Kant'a göre, duyum ve tasarımlarımızın sıralanmasında hiçbir keyfiliğin olmadığını, tam tersine burada her

türlü keyfiliği dışta bırakan kesin bir yasallığın yönlendirici olduğunu belirtmektedir. Ama Cassirer, Kant'la birlikte artık bu yasallığı objenin kendisinde değil kendi bilgi tarzımızın içinde bulduğumuzu vurgulamaktadır.

Kant'a göre, insan bilgisinin belki de ortak ama bizim için bilinmeyen tek bir kaynaktan doğan iki kökü vardır: Sezgi ve kavram. Kant, sezgi (duyarlılık) yoluyla bize nesnelere verildiğini yani bu yolla tasarımların alındığını vurgulamakta ve ikincisi ile yani kavramlar yoluyla ise, bu nesnelere üzerinde düşündüğümüzü belirtmektedir. (Kant, 1993, s. 68) Kavramlar ile birlikte Kant, nesnelere ile onlara ilişkin tasarımların ilişki içinde düşünüldüğünü vurgulayarak, sezgi ve kavramların tüm bilginin öğelerini oluşturduğunu ifade etmektedir. Kant'a göre, ne kavramlar onlara karşılık düşen sezgi olmaksızın, ne de sezgi, kavramları olmaksızın bir bilgi verebilir. İçeriksiz düşünceler boş ve kavramlar olmaksızın sezgiler kördürler. Öyleyse Kant'a göre, kavramları duysal kılmak (onlara sezgide nesneyi eklemek) sezgileri anlaşılır kılmakla (onları kavramlar altına getirmekle) eşit ölçüde zorunludur.

Bir nesnenin bilgisini olanaklı kılan yalnızca iki koşul vardır: İlk nesnenin, ama ancak bir görüngü olarak verilmesini sağlayan sezgi ve ikinci olarak bu sezgiye karşılık düşen nesnenin düşünülmesini sağlayan kavram. İlk koşul, eş deyişle nesnelere sezilebilmelerini sağlayan biricik koşul, gerçekte nesnelere için biçimsel temel olarak anda *a priori* yatar. Nesnelere kavramları *a priori* koşullar olarak tüm deneyim bilgisinin temelinde yatarlar. Deneyim nesnelere ile zorunlu olarak ve *a priori* bağıntılıdır, çünkü herhangi bir deneyim nesnesi genel olarak ancak onlar aracılığıyla düşünülebilir. Kavramlar, deneyimlerin olanağı için *a priori* koşullar olarak kabul edilmelidirler. Deneyim olanağının nesnelere zeminini veren kavramlar tam bu nedenle zorunludur. İçinde bilginin tüm nesnelere bulunduğu olanaklı deneyim ile bu kökensel ilişki olmaksızın herhangi bir nesneyle ilişkileri hiçbir biçimde kavranamaz. (Kant,1993, s. 84).

Kant, insan bilgisinin bu iki temel öğesinin birtakım ilkelere dayandığını ve onlar aracılığıyla işlediğini belirtmektedir. Kant'a göre, bilincin tüm sezgi verilerini önceleyen ve nesnelere tüm tasarımlarıyla onları olanaklı kılacak şekilde bağıntıya giren birliği olmaksızın bizde hiçbir bilgi yer alamaz ve bilgilerin birbirleriyle hiçbir bağıntı ve birlikleri olamaz.(Kant, 1993, s. 91) Salt sezgi

söz konusu olduğunda fenomenlerin görgül sezide ilişkilendirilmeleri ancak uzay ve zaman koşulları altında olanaklıdır. Fenomenler, bize dolaysızca verilebilecek biricik nesnelere, ama bu fenomenler, kendilerinde şeyler değildir; tersine yalnızca, tasarımlardır ki yine kendilerinin nesnelere vardır. Kant, tüm fenomenlerin, nesnelere bize onlar yoluyla verilecek olmaları ölçüsünde, bileşimli birliklerin *a priori* kuralları altında olması gerektiğini ve tüm bilginin ancak bu yolla olanaklı olduğunu belirtmektedir.

Kant, sadece sezginin birtakım ilkelerini oluşturmakla kalmaz (uzay, zaman...vb), anlayışta (anlığın) aynı zamanda bir takım ilkelerinin varlığından bahsederek kategoriler öğretisini geliştirir. Kant'a göre, salt ilişkisiz, bağlantısız algılar bilgi olamaz. Uzay ve zamandaki nesnelere salt algıları bilgi vermez. Us yalnızca alıcı değil aynı zamanda etkindir, kendiliğindedir. Kant'a göre, anlayışın algıları tasarlaması ya da ilişkilendirmesi ya da bağlantılandırmasının değişik biçimleri vardır; bunlara anlayışın arı kavramları ya da kategorileri denir, çünkü *a priori*dirler ve deneyimden türetilmezler (Thilly, 2000, s. 385).

Anlık yalnızca olan ya da yer alan şeyler açısından kuralların yetisi olarak kalmaz, ama kendisi ilkelerin kaynağıdır ki ona göre bize salt bir nesne olarak sunulabilen her şey zorunlu olarak kurallar altında durmalıdır. Çünkü bu kurallar olmaksızın görüngüler hiçbir zaman onlara karşılık düşen nesnenin bilgisini veremezler. (Kant, 1993, s.121).

Kant'a göre, kategoriler düşüncenin olanaklı bir deneyimdeki koşullarından başka bir şey değildirler, tıpkı uzay ve zamanın aynı deneyim(deney) için sezginin koşullarını kapsıyor olmaları gibi.(Kant, 1993, s. 77, 91, 109, 152) Ancak, kategoriler yoluyla bir sezgi nesnesini düşünülebilir. Kant, kategorilerin genelde nesnelere fenomenler için düşünmenin temel kavramları olduğunu ve bu nedenle *a priori* nesnelere geçerlilikleri olduğunu belirtmektedir. Kategoriler, görüngülere ve dolayısıyla tüm görüngülerin toplamı olarak doğaya *a priori* yasaları veren kavramlardır. Kant'a göre, kategoriler kendi başlarına birer bilgi değil ama yalnızca verili sezgilerden bilgiler yapmak için yararlanılan düşünce biçimleridirler. Kant geliştirdiği kategoriler tablosunda kategorileri, başlıca dört bölüme ayırır ve her bölümü de kendi içerisinde üç sınıfa ayırır:

<u>Nicelik</u>	<u>Nitelik</u>	<u>İlişki</u>	<u>Kiplik</u>
Birlik	Olgusallık	İltililik ve Kalıcılık	Olanak-Olanaksızlık
Çokluk	Olumsuzlama	Nedensellik ve Bağımlılık	Varlık-Yokluk
Tümlük	Sınırlama	Ortaklık	Zorunluluk-Olumsuzluk

Thilly, Kant'a göre bilginin, anlığın arı kavramlarının ya da kategorilerin duyular tarafından bize sağlanan ve uzaysal ve zamansal olarak algılanan nesnelere uygulanması olduğunu ifade etmektedir. (Thilly, 2000, s. 386) Kant'a göre, kategoriler, deneyimi olanaklı kılmaya hizmet ederler. Başka bir deyişle, deneyim dünyamız kategoriler tarafından olanaklı kılınır; fenomenal düzen ya da algıladığımız şekliyle doğa, usumuzun biçimlerine bağımlıdır, empiristlerin kabul ettiği gibi tersi doğru değildir. Anlama yetisi doğaya kendi yasalarını buyurur derken Kant'ın anlatmak istediği budur. Kant'ın bu yaklaşımı, felsefeye getirdiği *Kopernikus Devrimi* olarak nitelendirilmektedir. Kant'a göre, nesnelere kendi başlarına oldukları gibi değil, bize (duyularımıza) göründükleri gibi bilebiliriz. (Kant, 1983, s. 32)

Bugüne dek tüm bilginin kendini nesnelere uydurması gerektiği varsayılmıştır; ama onlara ilişkin herhangi bir şeyi, kavramlar yoluyla *a priori* saptama ve bu yolla bilginizi genişletme girişimleri bu varsayım altında boşa çıkmıştır. Öyleyse, bir kez de nesnelere kendilerini bilginize uydurma gerektiği varsayımı altında, metafiziğin görevi altında metafiziğin görevinde de daha iyi sonuç alıp alamayacağımızı sınavabiliriz. Burada durum öyleyse Kopernik'in ilk düşüncesinde olduğu gibidir. Tüm deneyim nesnelere kendilerini zorunlu olarak *a priori* kavramlara uydurmalı ve onlarla bağdaşmalıdır. Nesnelere gelince, yalnızca us yoluyla ve dahası zorunlu olarak düşünülüyor oldukları ama deneyimde verilemedikleri sürece, onları düşünme yöntemi olarak varsaydığımız şey için, eş deyişle, şeylere ilişkin olarak ancak onlara kendi koyduklarımızı *a priori* biliriz yolundaki yaklaşımımız için bulunmaz bir denek taşı olacaktır. (Kant, 1993, s.25).

Kant, buradan hareketle kendi *transsendental* bilgi anlayışını geliştirir. Kant'a göre, deneyime (deney) formunu sağlayan zihnimiz ya da anlama yetimiz olduğu için, bizim deneyimin yapısına ya da formuna ilişkin *a priori* bilgiye sahip olmamız mümkündür. Kant, işte bu özel bilgi türüne *transsendental* bilgi adını verir. Bu bilgi her ne kadar deneyimin doğası ile ilgili olsa da empiristlerin düşünmüş oldukları gibi tecrübeden türetilemez.

“Nesneler ile olmaktan çok *a priori* olanaklı olduğu ölçüde nesnelere ilişkin bilgi türümüz ile ilgilenen tüm bilgiyi aşkınsal (*transsendental*) olarak adlandırıyorum”(Kant, 1993, s. 47).

Kant, objelerin değil, tersine genel olarak objeler hakkında bilgi edinme tarzımızın (bu tarz *a priori* olarak mümkün olabildiği sürece) bilgisine *transsendental* adını vermektedir. (Kant, 1993, s. 68) *Transsendental* bilgi, tasarımların görgül (empirik) kökenli olmadıklarının bilgisine ve bunların gene de deneyim(deney) nesneleriyle *a priori* ilişkili olabilme olanağına *transsendental* (aşkınsal) denebilir.

Kant'ın, felsefesi içerisinde verdiği bilgi tanımı, bilginin oluşumunda rol oynayan öğelere ve bu öğelerin ilkelerine ilişkin yapmış olduğu açıklamalar doğrultusunda bir önemli ayırım daha yapar. Bu ayırım Kant'ın yukarıda belirtilen açıklamalarına dayanmaktadır. Bu ayırım, aynı zamanda, Kant'ın felsefesindeki önemli sorunsallara da tekabül eder: Bilginin imkânı ve sınırları. Sözü geçen bu ayırım *fenomen-numen* ayırımıdır.

Kavramlarımızın kendilerinde imlediği gibi, görüngeleri olarak belli nesnelere duyu varlıkları (fenomenler) olarak adlandırırız. Duyularımızın nesnelere olmayan ve nesnelere olarak yalnızca anlık yoluyla düşünülen başka olanaklı şeyleri bir bakıma birincilere karşıt olarak koyar ve onları anlık varlıkları (numenler) olarak adlandırırız. (Kant, 1993, s. 160).

Kant'a göre, duyular bize hiçbir zaman ve hiçbir durumda kendi başına şeylerin bilgisini sağlamaz, sadece onların görünüşlerini bilgimize sunar. (Kant, 1983, s. 38-66) Ama bu görünüşler ona göre, sadece duyusallığın tasarımları olduğundan, içinde buldukları uzamla birlikte bütün cisimler, bizdeki tasarımlardan başka bir şey sayılmamalıdır ve düşüncemizden başka hiçbir yerde yoktur. Kant'a göre biz sadece fenomenler alanının bilgisine sahip olabiliriz, *numen* alanının bilgisine ise asla sahip olamayız. Şeyler, bizim dışımızda bulunan duyu nesnelere olarak bize verilir; ne var ki, onların kendi başlarına ne oldukları konusunda bilgi sahibi değiliz, sadece görünüşlerini, yani duyularımızı uyararak bizde etkide bulunan tasarımları biliyoruz. Bizim dışımızda cisimler bulunmaktadır, yani kendi başlarına ne oldukları bakımından tamamıyla bilginin dışında kalmakla birlikte, duyusallığımızı etkilemelerinin bize sağladığı tasarımları aracılığıyla bildiğimiz şeyler vardır. Kant'a göre, anlama yetisi, görünüşler diye bir şey varsaymakla, aynı zamanda kendi başına şeylerin varlığını da kabul etmiş olur. Böylelikle bilgi Kant tarafından fenomenler alanıyla sınırlandırılmaktadır. Kant, usun olanaklı tüm kurgul bilgisinin, böylelikle, yalnızca deneyim nesnelereyle sınırlı olduğunu belirtmekte ve bu nesnelere kendinde şeyler olarak bilemiyor olsak da, yine de en azından onları düşünebileceğimiz olgusunun saklı kalması gerektiğini vurgulamaktadır. (Kant, 1993, s. 28)

Kant, akli *a priori* bilginin ilkelerini sağlayan bir yeti olarak tanımlamaktadır (Kant, 1993, s. 46). Kant, bu noktada, aklın ideleri kavramsallaştırmasını yapar. Kant aklın idelerinin temel karakteristiğini oluşturmak ve belirginleştirmek için akıl ile anlama yetisi ve aklın ideleri ile anlama yetisinin ilkeleri arasında bir ayırım gerçekleştirerek, bunları birbirleriyle karşılaştırır. İdelerin yani saf akıl kavramlarının Kant'a göre kategorilerden ya da saf anlama yetisi kavramlarından ayırt edilmesi; bütün bu *a priori* bilgilerin sistemini kapsayacak bir bilimin temellendirilmesinde önemli bir öge oluştururlar; çünkü ona göre böyle bir ayırım yapılmazsa, metafizik büsbütün olanaksızdır. (Kant, 1983, s. 81)

Anlama yetisi, deney edinmek için kategorileri gereksindiği gibi, aynı şekilde akıl da idelerin temelini kendinde taşır. İdeler, nesnelere hiçbir deneyde verilemeyecek olan zorunlu kavramlardır. Bu kavramlar aklın doğal yapısında, diğerleri ise anlama yetisinin doğal yapısında bulunurlar. Anlama yetisinin bütün saf bilgilerinin özelliği, kavramlarının deneyde verilmesi ve ilkelerinin deneyle doğrulanmasıdır; buna karşılık aklın aşkın bilgileri, yani ideleri söz konusu olduğunda, deneyde

verilemezler; ilkeleri deneyle ne doğrulanabilir; ne de çürütülebilir.
(Kant, 1983, s. 81-82).

Kant, aklın idelerini üçe ayırmaktadır: Psikolojik (ben/ruh), kosmolojik(evren) ve teolojiktir(tanrı). (Kant, 1987, s. 83-104) Psikolojik, kozmolojik ve teolojik ideler, aklın hiçbir deneyde verilemeyecek olan kavramlarından başka bir şey değildir. *Transsendental* ideler, aklın kendisine özgü belirlenimini, yani anlama yetisinin kullanılışındaki sistematik birliğin ilkesi olmasını ifade ederler.¹⁸ Kant'a göre, aklın ideleri, kategoriler gibi deneyle ilgili olarak anlama yetisinin kullanılışında işe yaramazlar. Çünkü akıl bilgisinin maksimleri doğaya karşıdır ve hatta engel oluştururlar. Saf aklın ideleriyle amacı, anlama yetisinin deneyle bağlantılı olarak kullanılışının tam olmasıdır. Bu tamlık ise Kant'a göre görümlerin ve nesnelere değil, ancak ilkelerin tamlığıyla olabilir.

Aydınlanmanın en büyük düşünürlerinden biri olarak kabul edilen Kant'ın, bilimi felsefi bir zemine oturtma ve bilimi felsefe ile buluşturma kaygısı, onun eleştirel felsefesinin önemli yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda bilginin ve aklın sınırlarına dikkat çeken Kant, metafizikle hesaplaşarak, onu ciddi bir eleştiri süzgecinden geçirmiştir. İnsan zihninin yalnızca kategorileri aracılığıyla kendilerine bir yapı kazandırdığı fenomenleri bilebileceğini, bunun ötesine giderek şeylerin bizatihi kendilerinin bilemeyeceğini, algılanan nesnelere insan zihninin işleyişine uydukları için bilinebildiklerini söyleyen ve tüm empirik yasaları insan zihninin yasalarına indirgeyen Kant'ın bu bilgi anlayışının en önemli iki sonucu Cevizci'ye göre, bilginin sınırlılığı ve buna bağlı olarak metafiziğin imkânsızlığıdır. (Cevizci, 2002, s. 234-235, 250) Kant, insanın zihinsel donanımının ötesinde veya fenomenal dünyanın gerisinde ne tür bir gerçeklik olduğunu bilemeyeceğini belirterek, bilginin fenomenler dünyasının bilgisi olduğunu, *numenal* dünyanın bilinmeyeceğini vurgulamaktadır. Cevizci, Kant'ın, bilimin fenomenlerle ilgili doğruları verdiğini savunduğunu vurgulayarak, *numenal* ya da duyular üstü bir alanı koruma kaygısının da olduğunu belirtmektedir. Kant'ın “inanca yer açmak için bilgiyi sınırladım” sözü de bu bağlamda önemli bir anlam kazanmaktadır. “Her şeyi yıkan filozof” olarak Kant, felsefeye ciddi bir geleneği miras bırakmıştır.(Recki,2005,s.195)

REFERANSLAR

- Cassirer, E. (1996) *Kant'ın Yaşamı ve Öğretisi*, çev. Doğan Özlem, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Cevizci, A. (2002) *Aydınlanma Felsefesi*, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Goldman, L. (1983) *Kant Felsefesine Giriş*, çev. Afşar Timuçin, İstanbul: Metis Yayınları.
- Gökberk, M. (1990) *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Heimsoeth, H. (1986) *Immanuel Kant'ın Felsefesi*, çev. Takiyettin Mengüşoğlu, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kant, I. (1983) *Prolegomena*, çev. İoanna Kuçuradi, Yusuf Örnek, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Kant, I. (1984) *Seçilmiş Yazılar*, çev. Nejat Bozkurt, İstanbul: Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kant, I. (1993) *Arı Usun Eleştirisi*, çev. Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi.
- Recki, B. (2005) “Kant ve Aydınlanma”, *Cogito*, sayı:41-42, s.192-215.
- Thilly, F. (2000) *Bir Felsefe Tarihi*, çev. Nur Küçük, Yasemin Çevik, İstanbul: İdea Yayınevi.
- Timuçin, A. (2002). *Düşünce Tarihi II*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- West, D. (1998) *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, çev. Ahmet Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Weischedel, W. (1993) *Felsefenin Arka Merdiveni*, çev. Sedat Umran, İstanbul: İz Yayıncılık.